

MIROLJUB

GODINA: III.

SOMBOR, 2000.

BROJ 2 (10)

Prelo 2000. u Somboru

U tom Somboru...

Svjedoci smo vrlo teškog stanja u kome se nalazi privreda Sombora nakon propadanja u zadnjih deset godina. Sombor je imao i takve privredne kapacitete koji su bili značajni i van zemlje. Pojedini političari su voljeli da ih nazivaju "najvećima na Balkanu". I njima i nama je bilo jasno da Sombor ne leži na Balkanu već se geografski nalazi u Srednjoj Europi, ali je, kao i čitava Vojvodina, decenijama guran u nekakve balkanske okvire.

Svjedoci smo danas što nam je donio takav "balkanizam" koji nas još uvijek vuče sve niže i niže, pa je veći dio privrede propao ili radi s gubicima.

Iako je gradska blagajna, regulativama od gore, svedena na vrlo nisku razinu, vidimo da je opoziciona vlast, u kratkom periodu, asfaltirala nekoliko ulica u Somboru i da uređuje grad. U Somboru godinama nije asfaltirana ni jedna ulica a raniji gradski čelnici su vrlo poslušno "posuđivali" novac nekima tamo gore koji se nikada nisu vraćali. Takva revnost im je, po isteku mandata, često osiguravala ugodne fotelje u Beogradu a svoj grad su brzo zaboravljali.

Nedavno je gradonačelnik Sombora putovao po inozemstvu i rezultati su se brzo pokazali. Somborske škole su dobile mazut za grijanje a najavljena je još obimnija pomoć posebno u asfaltiranju puteva.

Ovakav način upravljanja gradom i općinom je svakako za pozdraviti jer tko vodi računa o svom dvorištu, taj može biti koristan i široj zajednici.

Urednik

**ČESTITKA
JUBILARCU**

Čestitam na jubilaranom, 10. broju vašeg i našeg lista "Miroljub".

Ostanite i dalje sa nama, podučavajte nas, informirajte nas i vraćajte u prošlost jer jedino odatle možemo crpiti snagu.

*Knezi Pajo - Bucin,
Svetozar Miletić*

Ponosite se Bunjevci...

Ponosite se sestre moje mile
na nošnje stare naših majka
jer obučene u njima
lipše ste nego vile iz oblaka

Nosite ponosno na grane svile
one bile čipke i skute
dignite visoko glave sa cvitom od žita
u kosi bujnoj u punđu svite

Vi naši momci o košulji biloj
visoki tanki osmeha vedra
nosite krunu od žita svita
i običaje naših Bunjavaca
pronesite ponosno diljem svita...

Sa Dužijance u Subotici

Hermina Malković

ZAPIS O LEMEŠU

Mađarski živalj u mjestu bio je iz sjevernih županija tadašnje Mađarske: Požunjske, Njitre, Hontske, Terenčinske, Zavoljske, Bele i Arve, zatim iz Bekeške, Željezne i Zale. Ovim zadnjim županijama pripadao je i dio Prekomurja i Međumurja.

Stanovnici dalmatinske općine - to su bili Hrvati-Bunjevci - nisu bili posve iz istog mjesta, ali njihov jezik je monolitniji sa blagim razlikama u govoru onih podrijetlom iz Dalmacije gdje se očituje meko izgovaranje slova "ć" za razliku od hercegovačkih i jugozapadno-bosanskih izgovora koji su tvrdi u tom slovu. Karakterističan je izgovor slova "lj" - tipična dalmatinska idiomatska deformacija koja se još i danas izgovara kao "j" (hijadu, jubiti, zemja), slično i slovo "f" koje se izgovara kao "v" (Vranjo umjesto Franjo). Hrvatski živalj u mjestu većim dijelom je došao iz Subotice, ali nekolicina i iz gornjeg Sv. Ivana, Kačmara, Bikića i nekih drugih mjesta koja se danas nalaze u Južnoj Mađarskoj.

Prema donacionoj povelji (darovnica Franza I.) ima u mjestu deset hrvatskih i 25 mađarskih rodova sa mnogo familija unutar njih. Prema Donosloviću već nakon oblikovanja mjesto ima 1134 stanovnika. Sačuvan je popis plemića iz 1771. godine kada je bilo popisano 107 bračnih parova (57 mađarskih i 50 bunjevačkih). S obzirom da neplemići nisu popisivani, podaci o njihovom doseljavanju nisu pouzdani. Natalitet je bio velik, čak i desetak djece u obitelji je bio česti slučaj. Zato ne začuđuje podatak da je broj stanovnika 1810. godine bio 2571 stanovnik sa oznakom vjerske pripadnosti. Tako znamo da je bilo 2472 katolika, 50 pravoslavnih, 30 mojsijevaca, 9 kalvinista i 10 evangelika. Godine 1828. prvi put se registriraju i želirske familije kojih tada ima 27. Tridesetih godina prošlog stoljeća kolera je harala i razrijedila stanovništvo (u selu se i danas obilježava zavjetni svetac sv. Roko), pa unatoč tome 1860. godine ima 3730 stanovnika sa nacionalnom strukturom. Tako se vidi da pravoslavno stanovništvo sačinjavaju Romi, a od ostalog živilja je 1834 Mađara, 1780 Dalmata i nevjerovatan broj Jevreja, čak 92. Godine 1842.

jedinstvena općina ponovno je podijeljena na dvije: mađarsku i dalmatinsku. O tome svjedoči podatak - zapis o izvršenoj vizitaciji Crkve od strane biskupa Györgya Girka (24. 04. 1842.) kojoj su između ostalog prisustvovali János Körmendi, kapetan mađarskog dijela općine, i Nikola Alaga, kapetan dalmatinskog dijela Nemešmiletičke općine.

U revolucionarnim previranjima 1848. godine dosta življa

je stradalo. Stanovnici Miletića bili su na strani mađarske revolucije. Nije poznato koliki je mogao biti doprinos u revoluciji. Jedino je poznato iz tog vremena da je podžupan Antun Knezi imenovan za komesara kojem je povjerena briga o razmještanju

i opskrbi hranom mađarskih ustanika u Bačkoj. U narednih četrdesetak godina stanovništvo se uopće nije povećalo. Naime, 1900. godine bilo je 3820 stanovnika u 784 kuće. Interesantno u ovoj statistici je da je hrvatski dio življa po prvi put nazvan Bunjevcima, vjerojatno pod preporodnim utjecajem Ivana Antunovića i Boze Šarčevića.

Stanovništvo se i dalje uglavnom bavi poljodjelstvom i stočarstvom, ali se razvija i zanatstvo i trgovina čime se uglavnom bave Židovi. Općina je imala i gostionicu s pravom točenja alkohola. Do 1848. godine to pravo imaju samo plemići i slobodni kraljevski gradovi. Među plemićima iz mjesta bilo je onih koji su zauzimali značajne položaje. Među takve spada i

podžupanski položaj koji nema političko nego administrativno obilježje. Od mještana taj položaj su zauzimali András Odri, koji je osim toga bio i carski savjetnik; zatim Körmendi, a u krizno vrijeme Antun Knezi, drugi podžupan Bačko-bodroške županije. Među županijskim sucima također je bilo mještana, a županijski sudac je imao rang apelacionog suda. Tu su poznati Cintula Antun, Piuković i Alföldi. Cintula Antun je bio potpukovnik u vrijeme Kossuthove revolucije, a

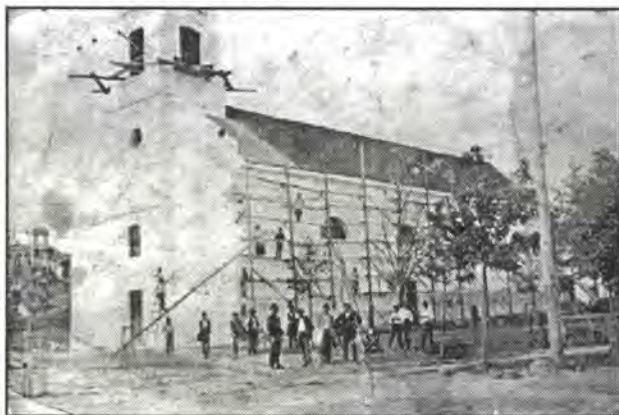
Antal Pál je bio vođa gerilaca zvanih "Crne kape" u istoj revoluciji. U vrijeme Kossuthove revolucije mještanan Alaga je bio narodni poslanik.

Nakon sklapanja Nagodbe 1867. godine, kada je stvorena federalna država Austro-Ugarska, sa zajedničkim austrijskim carem i mađarskim

kraljem, situacija u mjestu postaje nepovoljnija. Time postaje i veći interes Bunjevaca za svoj nacionalni i društveni položaj, nacionalnu organiziranost, emancipaciju pa se i "Lemeška kasina" (danas je na tom mjestu privatna obiteljska kuća Đurkovića u Dositejevoj ulici) pretplaćuje na "Subatički glasnik". Nepoznati autor napao je u mađarskom listu "Bácskai hírado" ovu činjenicu vrijeđajući Lazu Mamužića i Kalora

Popravka crkve u Sv. Miletiću 1928. godine

Gradnja Kalvarije u Sv. Miletiću 1928.

Milodanovića. Bunjevci su žestoko reagirali braneći svoje pravo da čitaju i pišu na svom jeziku, a pismeno je reagirao Josip Jukić Manić, lemeški kapelan u "Subatičkom glasniku": "Mi javno pišemo u novine da svaki Bunjevac i Šokac svojom pameću može razabrati imamo li mi pravo il ne? Naša je odluka da obučavamo naš bunjevački i šokački puk svojim materinskim jezikom, da razvijamo duševne i tilesne sile da se može radovati svom blagostanovništvu kako mu valja, brinuti se za narodni opstanak, da narod nije svezan pred svojom vlastitom slobodom, da nije tuđin u svom rodnom zavičaju i domovini, da kada obavlja svoju dužnost u ustavnom svitu i uživa svoja prava svog narodnog života." (12)

Značajnom napretku mjesta doprinosi željeznička pruga (gvozden put) koja kroz selo prolazi 1869. godine. Dolazi do novih naseljavanja stanovništva, mahom neplemića koji se naseljavaju na dva punkta u selu: jedan je tzv. "Kukurica város", jer su prve kuće nastale u kukuruznim parcelama, a drugi prema istoku gdje je nekih desetak rodova dobilo parcele za gradnju kuća a to su uglavnom bili Slovaci te je tako nastao "Totluk" (to su obitelji: Tokar, Turčik, Dujčik, Halas i dr.). (13)

Napretku sela doprinosi osnutak akcionarskog društva. Imućniji lemeški plemići donijeli su odluku da se na Kočikovoj barí gradi kupalište. Godine 1886. to je ostvareno. "Ponekad vidiš čitave karavane iz Sombora. Sve fijaker za fijakerom, sve čeljade nuz čeljade dolaze da se lemeške ozdravljujuće slanuše nauživaju. Ima i takovih koji ovdí provađaju čitave nedilje dana. Za sada jih ima iz Sombora, Bezdana, iz Budimpešte, a došlo jih je iz Prikotisja...". (14)

Godine 1888. osnovana je i prva apoteka koju je otvorio Đula Motolić.

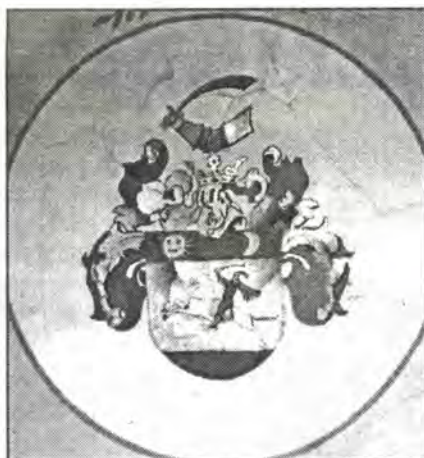
Društveni pokreti prije Prvog svjetskog rata nisu ostavili znatnijeg traga u mjestu. Mnogi mještani uzeli su udjela u Prvom svjetskom ratu pa se radno sposobno stanovništvo našlo na frontovima širom Austro-Ugarske. Mnogi se nisu vratili, a mnogi su se vratili kao invalidi.

(Nastavit će se)

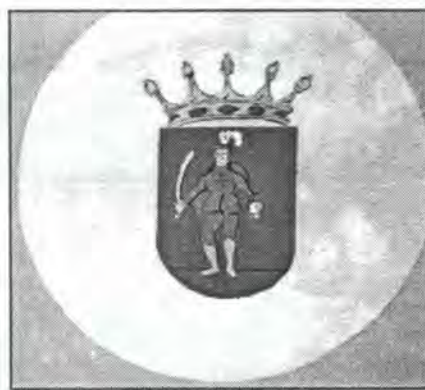
Antonija Čota

12. Subatički glasnik od 25. 07. 1874. godine, "Dopis iz Lemeša"

13. Neki autori smatraju da se pri slučaju mađarizacije prezimena, odlukom ministra unutarnjih poslova Mađarske, Armin Fischer rođen 1869.

Rudits

Vidakovits

Latinovits

godine pribilježio pod prezimenom Halas. O tome vidi u: Matičnoj knjizi rođenih Židova iz Nemešmiletica od 1852-1854. (J.A. Sombor)

14. Neven od 15. 08. 1887., Kecem: "Lemeška banja"

VRANAC

Raspukla tama kao prezrela smokva
što toči se teškom ljepljivom gustinom.
Nigdje svjetlosti ni putokaza.
Pomamne sjenke igraju po stazi
a crni pobjesnio gazi vranac
jezikom plamenim sprženom utrinom.

Ka nebu hrli sakato granje
i mrsi kose - vitice magle
prstima svojim čvornovatim.
Vranac se grivom upleo vranom
pa trza, rže obijesno
slabine drhte, hrbat se ježi,
u grlu srce sapeto.

Kezi se vjetar pogruženom polju
ustima crnim, bezubim
dok ptice kruže grabljivo
adskim krilima zloslutnim.

Prope se vranac umornom snagom
i njišti njiskom posljednjim
dižući pogled ka nebu s nadom.
Uzalud.

Sve prah postade što bješe živo,
beščutno gleda nebo sivo.

Trnje iz kopita niknut će,
iz očiju ljubičice.

Magdalena Vujević

Bački Monoštor

ZLATNO DOBA NAŠE ŽUPE

Bilo je lipo, nediljno jutro, jednog litnjeg dana u Bačkom Monoštoru. U dvoru je bio brlog, a na po dvora, na stolcu je stajao lavor i sapun. Dada, Mama i dica redom su se umivali i spremali za veliku misu. Nediljno prije podne bilo je rezervirano za crkvu. Jedno po jedno izlazili su na sokak. Majka je metnila jedno tvrdo, bukovo drvo u šporelj da održava vatru i čorbu, izašla napolje i dok je zaključavala staru, drvenu kapiju ključem od debelog drota, čula je poznate, uobičajene riči: "Faljen Isus, ajte, sad će treće zvonit!" Od kuće do čoška, od čoška do crkve, cilim selom se kretala šarena povorka šokački nošnji koja se na kraju slivala u crkvi.

U crkvi je imo svako svoje mjesto. Dica naprid, starije žene u klupe, mlađe žene između klupa, a na tavanu sve ducika do ducike, šešir do šešira. Mlađe žene su sa sobom ponele šokačku ponjavku na kojoj su klečale, ali kad su raširile svoje sukne zauzele su mjesto za četiri do pet ponjavki.

Posli trećeg zvona na oltaru se pojavio tadašnji župnik Matija Zvekanović, kojeg je kasnije zaminio Marko Kovačev iz Berega. Na koru su bile dobre orgulje za kojima su sidili "maestro" Lacika i Marko. Najedanput se začo njev prodoran zvuk i misa je počela. Oko orgulja bili su Živko, Janja, Stipa, Anica... i još puno lipi glasova iz našeg sela koji su, uz ostali svit iz crkve, pivali tako da "boli glava" i još bolje!

Kada je svećenik, ili kako u Monoštoru kažu "Gospodin", izašao na prodikonicu, svi su se smistili "ko kokoške" i načulili uši i upijali svaku rič. Veliki stručnjak za to bio je Ivan Vizentaner koji je u Monoštoru bio oko 16 godina.

Naša crkva je lipa, a najlipša je kad je puna. Pedesetih do šezdesetih godina bila je često puna. Najlipše je bilo za najveće blagdane: Božić, Uskrs, Petrovo, 13. svibnja i 13. listopada. Tada je crkva bila puna ko košnica. Tih dana dolazili su nam svećenici gosti iz Sombora, Subotice i okolnih sela, tako da je na toj misi bilo po deset i više svećenika, a oko njih još više ministranata. Oma iza ministranata imali smo još jedan ukras više; bile su to četarice - monoštorska dika. To su bile lipe, mlade, okrugle, crvene ko jabuka, zdrave divojke koje su imale nakititu punu glavu i na sebi su nosile poduše, klasje, bumbarice, špeodice, šljokice, zrnje, perle, dukate i još puno raznog andrminja, i sa svim tim su izgledale ko uskrsna jajca. Bilo bi grijota tu ne spomenit i crkvenjaka, bač Stipu i bač Matu, koji su bili pitani za sve i svašta, a najviše su ih tentali ministranti.

I sad možete zamisliti sve to? Lipo omolovana Crkva, puno svećenika, puno ministranata, puno lipi šareni marama, šlurika, pregača, sukanja, ponjavaka, sav taj vizualni kolorit pomišan sa koloritom lipi sveti pisama i lipi glasova! Bilo je to spektakularno kao u filmovima Cecilia De Millea.

Kad se završila velika misa, narod je izlazio napolje na četvora vrata, a oma priko puta čeko je bublar koji je tada dilimično zaminivo današnju televiziju, radio i štampu. Sada je tribalo čuti važne vesti, upozorenja, zabrane: "Izdaje se u arendu jutro zemlje u Šušnjara; prodajem tragače, šaraglje i mlado ždrube; zabranjeno je ić u Kraklju zbog gađanja... Fala na pažnji i nazdravlje užna!" Posli ovog narod se razilazio. Žene su žurile kući da se vatra ne strne, a ljudi su išli u bir-cuz na piće i kartanje. Za užnu će biti gra i rizanaca i gibance s makom.

*Iz kućnog albuma uspomena gđe Radičev Ane, udate Lazarević iz Bačkog Brega - Sombora
U povodu proslave 250. godišnjice
dolaska Hrvata-Bunjevaca u Bačku
15. 08. 1936. godine u Subotici
Proslavu ovjekovječili Marin Radičev i Adam Ilić iz Bačkog Brega
sa domaćicama iz Subotice Karolinom, Đulom i Anicom*

Ti godina Monoštor je dobio novi župni ured. Župnik je tada bio Mihael Zolarek, također jedan dobar svećenik koji je voljijo Monoštor i Monoštorci su voljili njega. Svi su oni bili dobri i svi su ublažavali narodu sirotinjsku gnev i učili kako se ljubi bližnjega svoga.

Tako je bilo onda u Monoštoru, kada se pila dudara, kada se jilo masna kruva i pečeni krumpira, kada se zemlja privrtala plugom i konjima, kada se znalo kad je nedilja a kad radni dan, kad se išlo u fatove i konoplju, kad je vira bila zabranjena, kad smo bili siromašni a zadovoljni!

A danas, danas je nešto drugo!

Antun Kovač

ŠOKAČKA PISMA

Šokci moji mili iz Berega sela,
Vas poznaje, ceni, Vojvodina cila,
Zato budite fini u svakomu času,
Nek nas budu znali po dobromu glasu.

Nek' se naša pisma čuje na sve strane,
Seljačka smo dica od šokačke grane,
Neka naša pisma ravnicom zavije,
Biće i veselja dok je Šokadije.

U mislima slika trščani krovova,
U srcu je pisma naši pradiidova,
Zato zapivajte to što se pivalo,
Neka uvijek živi naše selo malo.

Neka naša pisma prođe kroz šorove,
Nek okiti polja, šume i dvorove,
Nek izbriše tugu, svaku miso sivu,
Nek se svugdi čuje kako Šokci pivu.

Zlatko Gorjanac - Tolin

MILE DAVNE USPOMENE

Etno izložba bunjevačkog narodnog blaga

Prostorije KUD-a "Vladimir Nazor" oplemenjene su predmetima vezanim za povijest, uvjete i način života Bunjevaca Sombora, Lemeša i okolice. U preuređenim prostorijama (sponzorstvo "Boja" Sombor, "Sintelon" Bačka Palanka i "Hram" Sombor) Antonija Čota i Cecilija Miler priredile su nesvakidašnju izložbu. S obzirom da je duga tradicija Bunjevaca na ovome prostoru, mnogo je predmeta vezanih za prošlost.

Izložba je podijeljena u nekoliko tematskih cjelina koje se međusobno prepliću, točnije, proizlaze jedna iz druge. Prvu cjelinu predstavljaju predmeti vezani za život na salašu. Više puta je naglašavano da Bunjevci žive na salašu i od salaša. Oni se ne stide svojih korijena te su ponosni na svoje salašarsko podrijetlo. Uz geodetske sprave za mjerenje zemlje, hvat i lanac, prikazan je šarolik izbor drugih alatki: vila, grablji, krunjača, košara, šinika, saonica, drvenih klompi... Raznolike i vrlo dekorativne su tzv. "đuke" - keramičke posude u kojima se nosila voda na njivu dok se skupljao ris. Ostatak nomadsko-stočarskog života su i velike okrugle posude tzv. "čobanje" u kojima se nosila voda, ali i one manje, ukrašenije i ljepše u kojima se nosilo vino prilikom pozivanja u svadbu.

Ne samo kao stočari i poljodjelci, Bunjevci su poznati i kao vinogradari. Na pjeskovitom tlu Telečke visoravni bavili su se i u voćarstvu i vinogradarstvu, pa je iz tog segmenta prikazano nekoliko korpi za grožđe, nekoliko drvenih čaša za vino, boca za vino opletena prućem.

Svakodnevnom poslu domaćice, gazdarice, posvećen je veliki dio izložbe. Uz predmete vezane za prvobitno kuhanje hrane na ognjištu, među kojima su čupica od keramike za kuhanje hrane, velike keramičke posude za čuvanje ulja, zemljane čupice sa ili bez keramičke glazure u kojima se

čuvala kiselina, pekmez i žmare, prikazani su i zemljani tanjuri i posude sa keramičkom glazurom i drveni pribor za jelo kojim se uzimala hrana, te bogatstvo drugih upotrebnih predmeta: trenica, rendi, derviša (Sombor), radli (Lemeš) za sječenje tjestenine. Ljepotom privlači vaga (maža) za mjerenje u domaćinstvu sa mesinganim utegama i kvintovima i završetkom stiliziranim poput glava labudova.

S obzirom da su Bunjevke same mijesile kruh, tom veoma teškom poslu posvećen je dio izložbe sa karakterističnim eksponatima: karlica (drveno korito za zakuvavanje kruva), sito, torba za nošenje kruha na njivu ali i pravi samun kruha.

Stap
uska drvena
posuda
- preteča miksera

Naročitu pozornost domaćice su posvećivale čistoći stanova, posuđa i osobito rublja. Na izložbi je prikazano nekoliko alatki za održavanje higijene, prakljača za pranje rublja, domaći sapun, razni oblici i vrste pegli na žar od kočanjica, ručna rolja (roljka), ali i svojevrsan raritet bunjevački stroj za pranje rublja.

Među upotrebnim predmetima u domaćinstvu pozornost privlači i stap (uska drvena posuda) za pravljenje putera (preteča miksera).

Treći dio izložbe nazvan "Bunjevčice ala' lipo spavaš" posvećen je odivanju i posteljini, u što nas uvodi STAN (drvena alatka za tkanje) i PRESLICA ZA PREDENJE VUNE.

Odijevanje Bunjevaca odraz je uvjeta i posla kojim su se bavili. Napustivši graničarski posao i propisanu uniformu, Bunjevci su se, živeći prvobitno na salašima, odijevali onako kako su zahtijevali poljodjelski poslovi kojima su se bavili. Elegancijom i svečanošću te raskoši odlikuje se svečana bunjevačka odora što svjedoči o imovnom stanju vlasnika, ali još više o izgrađenom stilu i ukusu. Uz bogatstvo i raskoš

AKTIVNOSTI IZ DRUŠTVA

Lula

vezenih košulja, podsukanja i skuta, te kolorit lionske i atlas svile, zlatom vezenih marama i portova te raskošnu mekoću somota, prikazano je bogatstvo bunjevačke, kako muške - tako i ženske nošnje, kao i drugi odjevni i upotrebnih predmeti. Bunjevka - građanka, i onda kada napušta tradicionalnu folklornu odoru šije kostim u svemu obojen koloritom narodnog oblačenja.

Među odjevnim prikazani su i upotrebnih predmeti među kojima svakako treba istaknuti tzv. STIVU

LULU sa dugim "čibukom" i "kamišom" od slonove kosti staru gotovo stoljeće i pol.

Razne zemljane čupice

U dugim zimskim danima Bunjevke su sa velikom pozornošću i ljubavlju tkale, prele vunu i vezle. Koliko su boje bile postojane vidi se jer nisu izbledile, a mnoge su starije od sto godina. Razlog tome je što su ne samo izrađi-

vale, nego i bojale vunu u orahovom lišću, luku, lipovom lišću i mliječiki. Ljepotom plijeni posteljina bogato šlingovana, ali i stolnjaci, salvete i drugi upotrebnih predmeti, vezeni na domaćem platnu, damastu ili svili. Zlatni vez se koristio za košulje, kapice za konđu, zlatne grane vezane na čistoj svili, papučama ali i drugim ukrasnim predmetima, podstolnjacima i slično. Osobito su vješte Bunjevke bile u izrađivanju marama, roljanih, vunutih, svilenih, heklanih, a sa preciznošću se velika pozornost posvećivala rojtama koje su se vezivale u čvoriće, ne rijetko i po dva tri reda.

Ljepotom ali i sjetom privlači nošnja od lionske drap svile sva u zlatu, stara gotovo 250 godina, vlasništvo KUD-a. Sjetom iz razloga što se svila od trošnosti posve raspada.

Stroj za pranje rublja

Četvrti dio izložbe posvećen je sakralnim predmetima, knjigama i drugoj dokumentaciji, kao i različitim predmetima vezanim za karakteristične običaje. Prikazano je nekoliko molitvenika među kojima posebnom ljepotom privlači onaj sa koricama od slonove kosti izdat 1876. godine u Zagrebu "Razgovor s Bogom", zatim očenaše i nekoliko porculanskih figura svetaca i svetnjača bez kojih se ni danas ne može zamisliti bunjevačka kuća. Ni jedna bunjevačka kuća, naročito čista soba, nije se mogla zamisliti bez svetih slika, prilika, bile one reprodukcije ili prave umjetničke vrijednosti.

Značajan dio izložbe predstavljaju predmeti vezani za tzv. građanski život, bilo da se on odvijao u selu ili u gradu.

Na izložbi je glavni naglasak stavljen na predmete starije od sto godina, ali značajno svjedočanstvo načina života i materijalne situacije predstavljaju i predmeti koji su se u bunjevačkim kućama počeli koristiti s početka prošlog stoljeća kada u upotrebu ulazi porculan. Ispočetka jednostavan da bi

jačanjem ekonomske moći i utjecajem drugih kultura i posude poprimilo karakteristike europskog, od jednostavnog do stiliziranog češkog, austrijskog, bavarskog i porculana mađarske izrade.

Na izložbi su prikazani primjerci ovakvog porculana. Bokal za vodu i posuda za šećer i mlijeko austrijske izrade; zatim primjerak posude za mlijeko mađarske (Herendi) izrade, bidermajer garnitura za crnu i bijelu kavu sa pozlatom, posudice za šećer sa žigom Rozentahl, nekoliko primjera secesije vaza od zelenog brušenog stakla i srebra. Predmeti od srebra, osim pribora za jelo, su, može se reći, obredni jer su vezani za njegovanje običaja u Bunjevaca. Na izložbi je prikazana rakijara i srebrna posuda za prsten - dukate kod prosidbe.

Porculanski lavor, posuda za vodu i noćna posuda također svjedoče o dostignutom standardu i stilu života.

Znano je da su Bunjevci rado čitali i davali dicu na škole, iako ih je ljubav prema širokom, slobodnom prostoru, slobodoumlju i neovisnosti sprečavala da se bave "klasičnim zanimanjima" (sa izuzetkom advokature, svećeničkih zvanja i sl.). Stoga u mnogim kućama nailazimo na bogat knjižni fond. Pored knjiga na mađarskom, latinskom i njemačkom jeziku, nijedna kuća nije bila bez Antunovićeve "Razprave" ili nekog drugog djela, na izložbi prikazanih djela.

Znano je da je jedan dio bunjevačkih obitelji, napose onih porijeklom iz Lemeša, imao plemićke povlastice. Neka od tih plemstava poput onog obitelji Knezi, potiču iz 1400. godine,

ili Ivanković iz 1500., no većina su sa konca 1600. godine. Pored dokumenata na pergamentu, prikazan je i originalan grb obitelji Alaga, stara skoro 300 godina (potiče iz 1722. godine), čiji potomci su bili i jesu aktivni članovi našeg Društva. Tako su potomci te obitelji danas gospođe Janja Knezi i Stana Matarić.

Bunjevački živalj je preživio razna previranja i promjene i uspio je sačuvati svoju jasnu određenost. Značajnu ulogu u marginalizaciji i osiromašenju bunjevačkog seljaka imali su i događaji nakon Drugog svjetskog rata, kada su konfiskacijom i prije toga agrarnim reformama mnogi ostali bez imanja, kuća, pa i života. Nekoliko prikazanih dokumenata treba nas podsjetiti na taj period.

Ono što je svakako značajno, a što treba naglasiti, to je da ne samo da je izvršen dobar odabir predmeta, nego je i sama kompozicija izložbe izvanredno osmišljena, tako da je pored umjetničke i kulturološke vrijednosti i sam vizualni dojam bio izvanredan. Predmeti su dekorirani originalnim i izvornim materijalima, izloženi u draperijama i koloritu tkanja ćilima, stolnjaka, svile, čime se svakako priznanje mora odati autoricama izložbe.

Drveno korito

Najbolji i najvjerodostojniji sud o samoj izložbi izrekla je prof. Katalin Kaić: "Izložba predstavlja veoma dragocjen, zahtjevan i vrijedan poduhvat kulturološkog značaja jer se radi o prikazivanju do sada prilično zanemarenog etnološkog naslijeđa jednog značajnog etnosa čija trovjekovna prisutnost na ovom podneblju je u velikoj mjeri doprinijela oblikovanju i formiranju karaktera našeg osobitog duhovnog prostora obogaćujući ga svojim visoko estetskim specifičnostima. Radi se o posljednjem momentu kada je u pitanju prezentiranje jedne, ne samo bunjevačke, već opće narodne baštine, jer okruženje u kojem je vjekovima stvarana jedna narodna baština, na koncu dvadesetog stoljeća u potpunosti se izmijenilo te postaje sve teže odgovoriti principu autentičnosti."

Na sebi svojstven, duhovit i šarmantan način, svoj sud o izložbi iznijeli su i gosti preč. Andrija Kopilović i preč. Andrija Anišić koji su naglasili: "Imamo samo jednu zamjerku, nedostaje knjiga utisaka da upišemo koliko je sve divno."

"Vrijednost, važnost i valjanost ove izložbe (da se vratimo sudu prof. dr. Kaić) procjenjuje se na osnovu izvornosti, vjerodostojnosti te na osnovu starovremenosti izloženih predmeta. Izložba udovoljava i tim zahtjevima..." Zahvaljujući prije svega ljudima koji su nam ustupili svoje predmete, napose: Kristi Knezi, Ani Plemenčić r. Knezi, Evi Knezi, Paji Knezi Bucinom, Viktoriji i Mariti Đurković, Mariti Topić, Stani i Magdaleni Vujević, Esteri Vidaković, Vilmi Vidaković r. Strilić, Paji Vidakoviću - Brunašu, Agnezi Knezi r. Alaga, Mariji Adžić r. Vidaković, Gustavu Mileru i njegovoj obitelji, Katarini i Vinku Firanju, Antunu i Ani Knežević, Emiliji Džinić, Franji i Ružici Parčetić, Pavlu i Stani Matarić, obitelji Lukić, Stipanu Periškiću, Gojku Zeljko, Antunu Vidakoviću, Zvonku Pekanoviću i gosp. Peri Radojeviću koji je sve to ovjekovječio svojim objektivom. Ono što je još potrebno naglasiti, to je da sama izložba odiše poetičnošću kojom "oplemenjuje ljudski duh u momentu takvog ljudskog postojanja i življenja kada su vjekovima oblikovane i učvršćivane egzistencijalne vrijednosti u potpunosti razbijene, napuštene i obezvrijeđene". (K. Kaić)

Zato prikaz izložbe ne možemo završiti drugačije nego samo poetikom samih autorica: "Živit će ova naša Bačka i među drugim pisma bunjevačka. Ako uspijemo da tijekom i poslije izložbe u samo nekom od Vas probudi uspomenu na neraskidivu vezu sa prošlošću, ako u zraku osjetite oštrinu sjevernih vitrova i toplotu zraka iz konjskih sapi, ako osjetite miris crnice ili vreline kore na močvarnom tlu... ako Vam u očima zaiskre kristali bačkog piska dok se Sunce ogleda u uglancanim čizmama, a astragan miluje vratne žile uz jednoličnu škripu kolivke na zemljanom podu, dok obasjane svjetlom petrolejske lampe pripravite za nediljnu misu uštirkane podsuknje oslikavaju svoj šlingeraj na zidovima sobe, ako Vam kroz krv prostruje i ono malo brdskog i gorštačkog i kraljevsko sohotsko perzijanskog i izvorišno nostalgичnog, a sve bački ravnog i nepreglednog, značete da smo duboko usadivši vlastito korijenje u suživotu sa svim ljudima kojima je bačko tlo sveto kao i nama, ne samo sačuvali našu prošlost nego da upravo sada tu prošlost stvaramo tkajući veze ljubavi, prijateljstva i bogatstva naše vlastite osobnosti u širokom bogatstvu tuđih osobnosti. Ako... onda smo postigli cilj i onda je trud višestruko nagrađen.

Knezi Kristina

Fotografije: Foto Radojević

NJEGA SADA VIŠE NEMA

Bio jednom pravi salaš
A njega sada više nema,
Tu su živili vridni ljudi,
Sada osta uspomena.

Sićanje na didu, majku,
Vridne ruke, dobre ljude,
Ostadoše stare slike,
Uspomene one bude.

Šuškala je svila tada,
A dukati krasili im grudi,
Klokotala stara kola,
Ponosni su bili ljudi.

Vitar brijo plodne njive,
A pivale ševe ptice,
Umivala rosa klasje,
Čula s' vika naše dice.

Njega sada više nema,
Osta samo oranica,
Listajući stare slike,
Spominju ga naša dica.

Njega sada više nema,
U srcu se mome nosi,
I danas didu svoga vidim,
Kako žito vridno kosi.

Bio jednom salaš stari,
Tu s' Bunjevci gnjizdo svili,
Tamburica danas piva:
Da su dobri ljudi bili.

Cecilija Miler

POGLED U NAZAD

Da se o istom trošku može očuvati tradicija u sudaru svjetova i karaktera, a istovremeno biti bez dvojbe suvremen a ne bosti nikoga u oči, zadovoljiti različite ukuse, želje i stilove koji se katkada miješaju i tamo gdje mora postojati umjetnička sloboda (bez pretencioznosti), pokazala je ovogodišnja organizacija Bunjevačko-šokačkog prela. Vizualno dobro osmišljenim ambijentom, jednostavne sobe na bilo kom salašu, Cecilija Miler uvela nas je u vrijeme, sredinu, žanr i ozračje predstave. Sve je pomalo nostalgичno mirisalo na karanfiliće i svježje dunje na ormaru, otuda je i veći učinak iznenađenja pojava "cure i derana" (u tumačenju Katarine Miloš i Gorana Paštovića) u pomalo prenatlaženom obliku. Njihova, s jedne strane afektiranost (osmišljena), a sa druge poznavanje tradicije i izvornosti (običaji, povijest, plesni korak), izvanredan je primjer otklanjanju bilo kakve sumnje da hodanje u koraku s vremenom znači asimilaciju i okretanje leđa prošlosti.

Izvanrednom prirodnošću i lakoćom Antun Knežević nam je dočarao lik pravog bunjevačkog bače, nenametljivog, pomalo sporog ali dobrog domaćina i poznavatelja prilika, koji pomalo strepi prid ženom u nadasve hvale vrijednom tumačenju Snežane Pejić. Ako drugi jesu, mi ne smijemo zaboraviti naše ljude koji su dali značajan pečat povijesti zelen-grada u ravnici Bačkoj, ali ni one koji sada tu povijest stvaraju. Ukratko, kroz ovaj prikaz i tumačenje prikazana je i želja i namjera autora teksta (A. Čota) da se upravo ti i takvi ljudi otrgnu iz zaborava, odnosno da ih uvedemo u sjećanje.

Neprestanim "upadanjem" gostiju dočarano je ozračje bunjevačko-šokačke ili bilo koje kuće u kojoj su gosti rado viđeni i gdje domaćini po pravilima dobrog ponašanja nisu iznenađeni ni što se namještaj tresse od plesnih koraka, divojaka lakih kao vile i hireških momaka u čizmama do koljena u izvanrednoj koreografiji Dragana Kubatova, prilagođenoj ovaj put zahtjevima teksta i scenskim ograničenjima. Blagi raskorak između koreografskih i rediteljskih zamisli premošten je spontanom upadicama i blagim najavama Ružice Parčetić i Davora Vukovića, a svi članovi folklorne skupine su se odlično snašli u ulozi neformalnog i neklasičnog ponašanja na sceni.

Hvale vrijedno je pristajanje i uklapanje u ambijent predsjednika društva g. Alojzija Firanja koji je prihvatio ne malu ulogu - da odglumi samog sebe i time izrekao srdačnu, ničim umanjenu dobrodošlicu svim dragim gostima, napose: dele-

gaciji SO Sombor u sastavu: Goran Bulajić, predsjednik, Veljko Stojnović, predsjednik IO i Milan Stepanović, član IO; delegaciji Veleposlanstva RH na čelu sa gospodinom Andrejom Dogenom, prvim tajnikom; predstavnicima Rkt. Crkve iz Sombora i Subotice i predstavnicima KUD-ova.

Nastup Hrvatskog kulturno-umjetničkog društva "Tanc" iz Pečuja (Mađarska) u potpunosti je potvrdio jednu od posljednjih riječi glavnog aktera "Di čeljad nije bisna, ni kuća nije tisna", kao i nastup tamburaške sekcije KUD-a "Vladimir Nazor" koji su prikazali dio svog umijeća, ljubavi i želje da se i u pjesmi sačuvamo i očuvamo.

Večeri uoči prela prethodio je književni kružok gdje su o pisanoj riječi bačkih Hrvata govorili Lazar Merković, mr. Josip Buljovčić, Andrija Kopilović, Andrija Anišić, Tomislav Žigmanov i Milovan Miković, a povod je bila i Mikovićeva knjiga "Život i smrt u gradu". Nakon toga otvorena je etno-izložba bunjevačke narodne baštine.

Antonija Čota

MEMORIJALNI ŠAHOVSKI TURNIR "FRANJO MATARIĆ"

Šahovska sekcija KUD-a "Vladimir Nazor" Sombor gotovo čitavu deceniju organizira šahovski turnir u sjećanje na Franju Matarića, dugogodišnjeg tajnika i sudionika ranijih turnira.

Ovogodišnji turnir trajao je tri mjeseca i okupio 23 takmičara. Do samog kraja turnira njegov ishod bio je neizvjestan u pogledu rezultata. Pobjednik turnira je SPOMENKO BROČILOVIĆ sa 18,5 bodova (od mogućih 22), slijedi MILAN KVOČKA sa 18 a na treće mjesto plasirao se ZORAN ČOTA sa 16 osvojenih bodova. Četvrto mjesto zauzeo je ĐURO DURMAN sa 16 bodova.

Turnir je završen svečano, uz proglašenje pobjednika i održavanjem meča u čast nagrađenih između ekipa KUD-a "Vladimir Nazor" i "Čonoplje" iz Čonoplje. Šahovski susret je završen rezultatom 13,5 : 7,5 u korist domaćina, KUD-a "Vladimir Nazor".

Zoran Čota

KORIJEN UMJETNOSTI JESTE LJUBAV

Vrijeme u kojem živimo vrijeme je Kamijevog (Camus) "Stranca". Njegov apsurdan čovjek odbacio je sve stare moralne norme i do isto takvog apsurdna relativizirao nove moralne norme. Svijest suvremenog čovjeka potresaju ovi i ovakvi apsurdni svega relativiziranog. Vrijednosti poput: poštenja, istinoljubivosti, ljubavi, života..., postaju osobine do kojih drže slabi i (sa točke gledišta apsurdnog čovjeka) ne-vrijedni ljudi. Sustavna izloženost zaglupljivanju stvaranjem (opet do apsurdna) omasovljenim oblicima komunikacije svakako je postigla cilj. Individualnosti više nema. Svi oblici komunikacije podređeni su i jedino mogu funkcionirati u velikim skupinama. Svako potvrđivanje, nesvjesno klimanje glavom i autoritativna zasljepljenost isključili su svaku potrebu za razmišljanjem. Treba vjerovati u onoga tko govori, a ne preispitivati što govori. Po svaku cijenu biti u trendu bez samokritike koje zapravo i nema. Osvrćemo li se kritički prema sebi, kritiziramo sve kojima smo nalik i najduhovniji oblici komunikacije sa savješću omasovljeni su vješto izrežirani pravilima ponašanja. (Samo široka intelektualna svijest može imati sluha za osobenosti). Ali ovaj, sitne duše i mali ljudi hodaju svijetom imitirajući i kopirajući opće društvene priznate "Vrijednosti". A one postoje samo za sebe, odnosno samo onima koji se takvim oblicima masmedijalne kulture bave. Njihova primamljivost, bila ona ideološka, politička, utilitarna, religiozna, nihilistički se ponaša prema starim folklornim vrijednostima distancirajući se od njih proglašavajući ih - seljačkima.

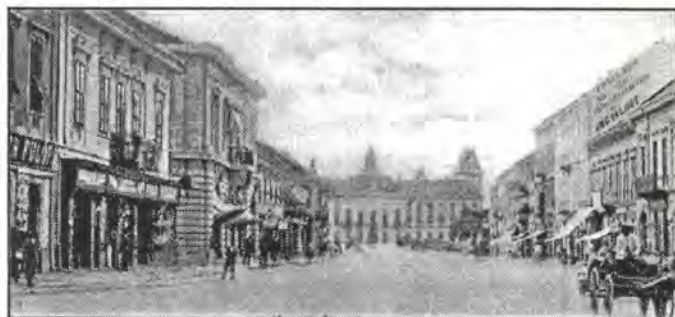
Križari u crkvi u Bajmoku 1936. godine

Kada pogledamo u povijest našega naroda vidimo koliko su pogubne bile posljedice ovakve nihilističke identifikacije. Najopasniji oblik je onaj nedavno aktualiziran u našoj sredini, pokušaj zatamljivanja stare istine da smo utoliko duhovno bogatiji koliko smo drugačiji. Kada se sa utilitarističkim težnjama u sprezi sa pomodnim (a to znači i sa zakašnjelim) počnemo okretati od svega što nas čini posebnim, dapače, stidjeti se toga pokušavajući odbaciti sve posebnosti i razlike te podvući se pod "pusto tuđe" u ime i za račun nekih koji sve svoje upropastiše i izgubiše u neobjelodanjenom ratu protiv samih sebe, moramo biti spremni da krajnji saldo mora biti - gubitak. I to gubitak obrnuto proporcionalan očekivanoj koristi.

Stoga svako okretanje rustikalnoj kulturi i njegovanju vlastite osobnosti jeste smjelost ljudi koji se prije svega ne stide.

Zato aktivnosti i mogućnosti koje pruža naše kulturno-umjetničko društvo "Vladimir Nazor": bavljenje iz ljubavi raznim oblicima umjetnosti i stvaralačkog rada koga isključivo potiču osjeća-

Panorama Sombora iz 1899.

Glavna ulica u Somboru (iz zbirke Stipana Perišića)

ji, a apsolutno su isključeni svi oblici utilitarizma i politikanstva, svakako treba pozdraviti. Provijavaju još uvijek različiti oblici pokušaja omasovljavanja u negativizmu, provijava i šund i neukus koji se naročito izražavaju u glazbi i masovnim oblicima zabave; provijava i slijepo robovanje autoritativnosti. Ipak, laganom i čvrstom aktivnošću pojedinih ljudi i sposobnošću predsjednika Društva da ih okupi, koordinira i podrži, KUD "Vladimir Nazor" ne samo da ulazi u svoje sedmo desetljeće, nego se sve više nameće kao ozbiljan i dostojan rasadnik kulture.

Kristina Knezi

PJEVAČKI ZBOR DRUŠTVA

Hrvatsko kulturno društvo "Mirosljub" imalo je 1936. godine svoj mješoviti pjevački zbor, koji je brojio 62 člana, od toga 28 su bile žene, a 34 muškarca. U prostorijama Društva i sada se čuva tablon ovog pjevačkog zbora, kome je zborovođa bio MATIJA HENGEN, a pročelnik Franja Bošnjak.

U istim prostorijama čuva se i zajednička slika 38 članova mješovitog pjevačkog zbora HKD "Vladimir Nazor" iz ožujka 1952. godine, u kojem su žene bile u većini, njih 22, a muškaraca je bilo 16. Zborovođa je bio VUKMANOV MARKA FRANJO. Za očekivati je da se ova lijepa tradicija doma i našeg naroda nastavi i u nadolazećem XXI. stoljeću.

S. P.

Mješoviti zbor Društva sa svojim dirigentom Vukomanov Franjom (sedmi s lijeva u donjem redu)

INSTRUMENTI KOJIMA "TEČE 24. SAT"

GAJDE

Nastup kulturno-umjetničkog društva TANAC iz Pečuja obogaćen je bio instrumentom koji se sve rjeđe da čuti na našim prostorima, a predstavlja narodni instrument i Bunjevaca. To je bio povod da razgovaramo sa mladim gospodinom VEGH ANDOROM, sviračem, točnije, gajdašem.

● **ANDOR:** Volim sve pomalo arhaične instrumente, a osobito gajde koje se, nažalost, sve rjeđe daju čuti. Žive svoj dvadesetčetvrti sat, rekao bih. Kako nisam imao od koga učiti, uglavnom sam to činio sa starih snimaka i vrpce. Raspitivao sam se kod ljudi koji su nekada svirali.

MIROLJUB: Znači li to da još postoje ljudi koji se sjećaju da se nekada sviralo u gajde?

● **ANDOR:** Kako da ne. Ljudi stari oko 90 godina svi poznaju gajde i to ne kao sporedni instrument, kako ga danas koristimo, nego kao najvažniji muzički instrument u baranjskim hrvatskim selima (hrvatska sela u mađarskom dijelu Baranje). Još pedesetih godina ovog stoljeća na izmaku ne rijetko su se priređivale svadbe samo sa jednim gajdašem.

MIROLJUB: Gajde predstavljaju u tom slučaju orkestar. Da li postoji više tipova gajdi?

● **ANDOR:** Čak nekoliko. U Mađarskoj među Hrvatima koristi se tzv. srijemsko-slavonsko-baranjski tip. Banatske gajde su maksimizirane i od ovih prethodnih razlikuju se u širini tonova. Dok one prve navedene imaju raspon od D, Dis do E, banatske imaju od G do H. Gajde kod Bunjevaca pripadaju onom prvom tipu, ali su Bunjevci najbučniji u sviranju na ovim panonskim predjelima, među Hrvatima. Da je gajdaška glazba bila osnovna, vidi se po izvornim igrama: momačko kolo, gaj-

daško kolo, čape, novi rokoko, božidar, keleruj i drugi. Među Mađarima ima mnogo poznatih gajdaša.

MIROLJUB: Da li možete reći kada su se gajde prestale koristiti kao osnovni instrument i eventualno pretpostaviti zašto?

● **ANDOR:** Bunjevci su među prvima prestali koristiti gajde. Mislim da je to povezano sa dosezanjem više ekonomske razine života. Jednostavno, mogli su platiti orkestar od više ljudi, a ne samo jednog čovjeka koji u gajdama ima orkestar. Tako su počeli koristiti violine...

MIROLJUB: A tamburica?

● **ANDOR:** Mislim da bunjevačka i šokačka glazba u osnovi nema veze sa tamburicom. Kod nas se tamburica počela koristiti (u Mađarskoj) tridesetih ili četrdesetih godina ovog stoljeća, a kod Bunjevaca ranije (1920., opaska autora).

MIROLJUB: Možete li nam još samo opisati gajde?

● **ANDOR:** Gajde se sastoje od mješine, dipli ili prdaljke i burdonskog svirala. Mješina je od jareče kože, a diple ili prdaljke sastoje se od trščanih piskova i prema tome koliko zvukova proizvode dijele se na jedno, dvo i trocijevne ili četverocijevne. Ove posljednje se zovu dude. Burdonsko sviralo je duga cijev koja svira dvije oktave ispod osnovnog tona kao neprekidna pratnja. Gajdama se postizalo sve: ritmička, bezritmička pratnja i melodija.

Na koncu razgovora, prije nego li mi je mladi gospodin gajdaš odsvirao momačko kolo, naglasio je da su gajde vrlo osjetljive na vlagu i promjenu temperature.

Ne smije ostati nezamijećeno da Andor nije samo gajdaš, nego on sam i izrađuje gajde, obučava druge u sviranju pa time oživljava ovaj instrument bez koga se nekada na dvorovima nije mogla zamisliti glazbena zabava.

Nastup gajdaša KUD-a "Tanac" bio je izvanredan, a osobito je bio zanimljiv kada su došli među publiku i uz pratnju gajdi i pjevanje bečaraca točili baranjsko vino u čemu je prednjačio predsjednik Društva g. Antun Vizin. Ostaje samo da se nadamo da će uspješnost nastupa potaknuti i nas da se vratimo ovom izvornom, pomalo zaboravljenom instrumentu.

Antonija Čota

MIROLJUB (izlazi 4 puta godišnje). Izdaje Kulturno-umjetničko društvo "Vladimir Nazor", 25000 Sombor, Venac Radomira Putnika 26. tel. 025/38-173.

Uredništvo: Josip Pekošević - glavni i odgovorni urednik, Antonija Čota - zamjenik glavnog urednika, Franjo Ivanković - tehnički urednik, Cecilija Miler, Alojzije Firanj, Franjo Krajniger, Zoran Čota, Ivan Burnać.

Prijelom teksta: mr. Ervin Čeliković.

List je registriran u Ministarstvu za informacije Republike Srbije broj 2583 / 3. 02. 1998.

Tisak: Štamparija "GLOBUS" Subotica, Otmara Majera 10, tel. 024/551-202.

E-mail: Miroljub@tippnet.co.yu

Web strana: tippnet.co.yu/media/miroljub

Naklada: 850

GLOBUS

ŠTAMPARIJA BRZE USLUGE

Vlasnik: **Blaško Gabrić**

24000 Subotica, Otmara Majera 10
Tel./fax: (024) 551-202, 553-142

SA BOGATIM PROIZVODNIM PROGRAMOM
I 2000. GODINE SA VAMA:

- Vizit karte	- Prospekti	- Pozivnice
- Plakati	- Nalepnice	- Kartonska ambalaža
- Katalozi	- Knjige	- Papirna ambalaža
- Obrasci	- Novine	- Ostali proizvodi po narudžbi

STJEPAN RADIĆ U SOMBORU

Stjepan Radić, političar i pisac, rođen 11. 07. 1871. godine u Trebarjevu Desnom, umro 8. 08. 1928. u Zagrebu. Isključen je u Zagrebu iz 7. razreda gimnazije iz političkih razloga; privatno polaže maturu u Karlovcu. Godine 1891. upisuje se na zagrebački Pravni fakultet, ali je isključen 1893. zbog javnog napadanja na bana Khuena i osuđen na 4 mjeseca strogog zatvora. Godine 1895. ponovno je osuđen na 6 mjeseci zatvora zbog spaljivanja mađarske zastave prilikom posjeta Franje Josipa I. Zagrebu. Godine 1899. završava u Parizu višu političku školu kao najodličniji đak.

Godine 1904. sa bratom Antunom osniva Hrvatsku seljačku stranku. U studenom 1918. na sjednici Narodnog vijeća suprotstavlja se centralističko-hegemonističkom načinu ujedinjavanja. Srpnja 1923. putuje u London, Beč i Moskvu gdje svoju stranku učlanjuje u Seljačku internacionalu. Po povratku u Zagreb siječnja 1925. uhapšen je i predat sudu. Pušten je na slobodu tek pošto je njegova stranka 27. 03. 1925. dala izjavu u beogradskoj Narodnoj skupštini da priznaje monarhiju, centralistički Vidovdanski ustav i postojeći državni poredak i ušla u Pašićevu vladu u kojoj će Radić u studenom 1925. postati ministar prosvjete. Iskorišćavajući veću slobodu kretanja, mnogo putuje i na svojim zborovima po Vojvodini, Bosni i Hercegovini, Dalmaciji šiba korupciju i zadaje time mnogo brige svojim radikalnim partnerima u vladi. Na jednom od tih putovanja Stjepan Radić je 1925. godine posjetio i Sombor, gdje je održan okružni zbor Hrvatske seljačke stranke na trgu ispred Gradske kuće. Na zboru se skupilo oko 10.000 pristalica iz grada i okolnih sela. Goste iz Zagreba - Stjepana Radića, Pavla Radića, Ivana Pernara i druge rukovoditelje HSS-a na željezničkoj stanici Strlič na Bezdanskom putu sačekao je i pozdravio Antun Matarić stariji, koji je došao automobilom praćen sa trideset konjanika, sa razvijenom hrvatskom zastavom. Zbor je otvorio Josip Palić, a glavni govornici su bili Stjepan i Pavao Radić. Zbor je završen bez incidenata.

U veljači 1927. godine Radićeva stranka napušta vladu, prelazi ponovno u oporbu protiv centralističkog vladajućeg sustava i udružuje se sa samostalnim demokratima Pribičevića u Seljačko-demokratsku koaliciju. Dne 20. 06. 1928. dvorski agent i poslanik vladine Radikalne stranke Puniša Račić ubija iz revolvera u beogradskoj Skupštini zastupnike HSS-a Pavla Radića i Đuru Basaričeka i smrtno pogađa Stjepana Radića, koji ubrzo zatim umire od zadobijene rane.

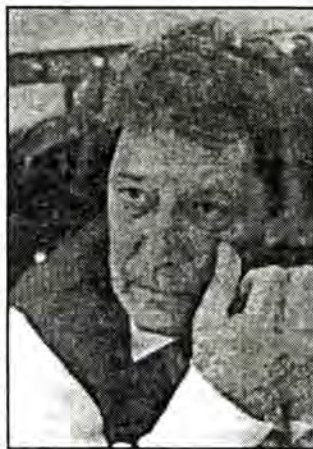
Jugoslavija je 1. 03. 1940. u nizu markica prigodnog izdanja u korist podizanja Doma PTT činovnika u Zagrebu, izdala prigodnu poštansku markicu sa likovima braće Radić.

Hrvatske pošte i telekomunikacije su 1. 02. 1992. u nizu markica "Hrvatski velikani" izdale markicu sa likom Stjepana Radića, a pošta u Zagrebu je ovo obilježila prigodnim poštanskim žigom.

Ivan Burnać

LJUDI SU KAO I CVIJEĆE DIVNI NA SVOJ NAČIN

Na sceni Narodnog pozorišta u Somboru ovih dana (točnije 9. 04.) upriličeno je jedno po svemu nesvakidašnje gostovanje. Riječ je, dakako, o kazališnoj trupi TEATHAR RUGANTINO iz Zagreba i glumcu Ivici Vidoviću i Gordani Gadžić, koji su pred prepunom dvoranom izveli djelo španjolskog pisca Sinastere AY CARMELA. Riječ je o djelu nastalom 1938/39. godine a koje govori o glumačkom bračnom paru Karmeli i Paulinu koji lutaju zemljom igrajući predstave. Zarobljeni, bivaju prisiljeni igrati za Franka i njegove vojnike.

Publika je burnim aplauzom stojeći pozdravila glumce i predstavu. Ivici Vidoviću ovo nije prvi susret sa Somborom. Igrao je već u ovom teatru kao gost, pa stoga ne čudi komentar da je ovakav doček i očekivan od "publike koja je uvijek fantastična".

Knezi Kristina

USKRSNE RADOŠTI

Korizmeno vrime nije bilo zapreka da se dica koja pohađaju vironauk pozabave stvaranjem i planiranjem uskrsne izložbe. Uz pomoć starijih i mašte uradilo se puno toga. Ideja je bila da se za izložbu prirede makete crkvenih objekata di naša dica pohađaju mise i borave na vironauku. Prikupilo se dosta primeraka i blagovrimeno otpočela postavka izložbe u prilipom ambijentu župe Presvetog Trojstva.

Svako dite je ofarbalo ili načinilo neku figuricu od jaja, a mnogi su to udesetostručili. Prostor je oživio okičen divnim stolnjacima i vezeninama iz davnih vrimena (rađeni šokačkim, bunjevačkim i mađarskim vezom). Na njima su mnogi maštoviti aranžmani: pilići u gnjizdima, pune kotarice šarenih jaja, prilipe makete naših crkvi rađenih različitim materijalom. Prve olistale grane su kitila dica i stvarala veselu atmosferu. Učesnici ove izložbe su vironaučna dica župa: Presvetog Trojstva, Sv. Križa, te salaša Nenadića i Gradine. Izložba je privukla brojne positiocce kojima su sami autori objašnjavali detalje pojedinih aranžmana. Župna kuća je zračila radošću i dala nam nove poticaje za naredne izložbe.

Cecilija Miler

PLJUVAČKA ŠTITI ZUBE

Pljuvačka je u stvarnosti izuzetno dragocjeni sekret. Njena uloga je i znanstveno ispitana. Zaštitna uloga pljuvačke je od najvećeg značaja za zube i desni. Pljuvačka je složena mješavina vode, bjelančevina, elektrolita i mineralnih soli. Izlučivanje pljuvačke nije konstantno, nego zavisi od doba dana. Između obroka je znatno usporeno izlučivanje, a tokom dana gotovo potpuno prekinuto. U toku 24 sata izlučivanje pljuvačke varira između 100-2000 ml. Pljuvačka ispunjava mnogobrojne zadatke koji doprinose fiziološkoj ravnoteži u ustima. Njena zaštitna funkcija se ispoljava u sposobnosti da vlaži sluznicu i površinu zuba i čisti zube. Pomaže u suzbijanju kako bakteriološke i virusne tako i gljivične infekcije i neutralizira kiseline.

Karies nastaje djelovanjem kiselina koje nastaju razlaganjem šećera uzrokovanim bakterijama iz hrane. (Karies je veoma bolno oboljenje zuba.) Istraživanja sveučilišta u Atlanti Georgija, USA, su pokazala da određene bakterije iz usne šupljine *Porphyromonas gingivalis*, npr. izlučuju enzimi koji aktiviraju koagulaciju krvi. Ovim se objašnjava zašto ljudi sa kariesom i upalama desni češće oboljevaju od kardiovaskularnih bolesti.

Lučenje pljuvačke pospješuje prije svega žvakanje. To se može potpomoći i žvakanjem žvakaće gume (naravno bez šećera).

Ambrocius

Na dvoru Pašinog Tune

*Kako mi je drago, da se sitim sada
našeg dvora, blata, gusaka za klanje.
Po njemu, malo pogrbljen, šeta moj dada
i rani živinu iz stare kopanje.*

*Pozadi dubrište ponosno spava,
tako dragoceno blago od stoke,
iza njega vezana pase krava
a oroz gazi graoraste koke.*

*Svinji se deru, krave muču, kerovi laju,
kokoške, guske i patke teraju svoje,
konji udaraju u zid jer dobro znaju
da je došlo vrime da se oni napoje.*

*Dada, mama i dica trču po dvoru,
umorni, gladni i žedni tek stigli s polja,
da naranu stoku, pa sebe jer u zoru
čeka ih ista priča, ista nevolja!*

*Bača na drvnjaku testera i ciplje drva,
dada očistijo štalu i unaša slamu,
ja napajam konje, a sestra rizance kuva
a komšinica, bođane mu, dangubi mamu!*

*Došlo je vrime da život više nudi,
uz više novca oma se lakše diše.
Mašine zaminjuju ljude, a ljudi
se udaljavaju sve više i više.*

*Danas imamo TE-VE, taj najveći šljam,
kad god ga dodirnem, on počne da laje,
ali ja hoću sve da vidim, sve da znam,
i tome nikad kraja, to traje i traje.*

*Nema više voća, mesa ni kočaka,
ni blatnjavog dvora ni čistog bostana;
nema više divana na po sokaka -
u modi su hladni ljudi i smrznuta hrana!*

Kovač Antun

INTERNET

WWW.
TippNet
.CO.YU

Internet provajding

Prodaja računara

Instalacija i održavanje računarskih mreža

Pojedinačni i grupni kursevi

(Windows, Word, Excel, Internet)

☎ (024)555-765 Braće Jugovića br. 5. Subotica

e-mail: support@tippnet.co.yu

TippTopp
System

BUNJEVAČKA LJUBAV

Još iz davnih dana
čuvam ljubav našu
rodila me moja mama
na starom salašu

Skupila se da me vidi
baš cila rodbina
majka kaže radost naša
odmena mog sina

Dida mi je za rođenje
dukat poklonio
a goste je sa dudarom
rakijom častio

Rađala se dica
ko pčele iz košnice
ta srična je obitelj
di je puno dice

Učili nas ljubavi
stare poštivati
kada dođu u goste
ruke celivati

Rastao sam u ljubavi
slušo obitelj
sad prenosim svoju ljubav
i na moju dicu

Volite se poštuju se
to nije sramota
jer ljubav je osnova
cilog života

Pravu ljubav triba negovati
običaje triba poštivati
jer tako je od davnina
dragom Bogu hvala
sloga, ljubav, dobrota
život održava

Neka su ti u životu
uzor otac, mati
bunjevačke običaje
triba poštivati

Šteli Kata rođ. Kalčan

Blagoslovljeni usivi monoštorskih Šokaca

Van sela našeg u kome
pobožni ratari Hrvati žive
na tlu se prostiru plodnome
vinogradi, voćnjaci i njive.

Dopiru do nas od druguda glasi:
"Suša je" il "Kiša vječno lije",
a usive naše kiša dobra kvasi
toplinom blagom sunašce ih grije.

Vridni ratari naši neugaslim žarom
privrženi jesu molitvi i radu.
Svak se divi hodeć nam hatarom
lipoti polja i usiva skladu.

Ivan Pašić

DIDA VINKO

Starac Vinko još u zoru
oštro vikne ukućane
pa ih sve razbudi.

Ivo sine, konje zovi
pa ih zatim i napoji.
Gledaj već jedanput
da se mršav kulaš ugoji.

Marko sine, plug namiščaj
i podjarmi volove.
Pođi zbogom na oranje
i pomnjivo ori sve.

Joso čovane, tiraj ovce na ledinu
da se trave napasu,
Ima trave na ledini
ima i na salašu.

Margo, Kate, Orka, Janjo,
spremite se u polje,
ponesite motičice,
okopajte graove.

Di ste žene, ne čujete
kako krmci vriskaju,
smešan napoj i mekinje
ulijte u valove.

A vi škularci i škularice,
knjige, table i hartije
svako žurno spremajte,
zvonce je oglasilo
u škulu se žurite.

Kad sva dica širom odu
da svoj poso postignu,
starac Vinko s očenašom
odlazi u crkvu.

*Pismu kazivao
Šandor Budimčević, Sombor*

STIPAN KALČAN

predsjednik Društva 1945-1960.

Kad su mađarske vlasti u svibnju 1944. godine zabranile rad Hrvatskog kulturnog društva "Miro-ljub" u Somboru i brisale ga iz registra kulturnih društava, tu nije bio nikakav kraj.

Postojala je imovina u vidu zgrade i pokretnog inventara u njoj. Sve je to bilo zapečaćeno, ali ne i konfiscirano. Postojalo je i članstvo koje je čekalo sretnije dane da nastavi svoje aktivnosti.

Poslije svega onoga što je preko našeg Sombora i nas Somboraca tijekom te 1944. i početkom 1945. godine prošlo, došli su i sretniji dani. Nastupio je mir. Ljudi su se počeli vraćati normalnom životu. Već 3. 06. 1945. naše Društvo se obnavlja. Pravno gledano, Društvo je toga dana održalo osnivačku Skupštinu. Usvojena su i nova Pravila Društva po kojima je došlo i do novoga imena - Hrvatski prosvjetni Dom u Somboru. Birana je nova uprava koja se odmah i konstituirala. Za predsjednika je jednoglasno izabran Stipan Kalčan. Za potpredsjednika izabran je Stipan Pašalić, a za tajnika Ivan Bošnjak (Stipanov).

U zapisnicima stoji da je Skupštinu otvorio i vodio u ime Akcionog odbora Miša Lukačević, a pozdravili su Skupštinu tadašnji predsjednik općine Sombor Jovan Doroški i kao gost Jerko Zlatarić. Poslije konstituiranja predsjednik Kalčan se u ime Upravnog odbora zahvalio Skupštini na ukazanom povjerenju obećavši da će to povjerenje svi zajedno i opravdati. Ujedno je Kalčan pozvao i sve stvaralačke snage Društva da im u tome i pomognu. Također je izrazio i zadovoljstvo što je konačno došlo vrijeme ujedinjenja svih bunjevačko-šokačkih Hrvata u našem Somboru. Naglasio je potrebu izgrađivanja bratske nacionalne misli međusobno ali i izgradnje zajedništva s onima sa kojima živimo u zajedništvu već stoljećima.

Pošto je tih dana u Subotici osnovana Hrvatska kulturno-prosvjetna zajednica, Stipan Kalčan je imenovan vođom naše delegacije u tu zajednicu.

Stipan Kalčan je rođen u Somboru 11. 10. 1911. godine od oca Ivana i majke Kate r. Dorotić. Obrazovanje mu je bilo nešto više od osnovnog, ali to mu je u mnogome nadomjestio prirodni dar rasuđivanja. Bio je potomak siromašne zemljoradničke obitelji koja je težila ka srednjestojećoj. Bio je sretno oženjen sa Arankom Jozić. Imali su u braku dvoje djece: sina Aleksandra - Antuna i kćerku Irenu, udatu Pelivan.

Tih, miran, jako predusretan, ljubazan sugovornik, ali ipak u određenim situacijama vrlo energičan bio je Stipan Kalčan. On je bio na čelu Društva punih 15 godina, a to je veliki dokaz njegovih sposobnosti.

U svečanim prilikama npr. na prelima, dužionicama i ostalim našim prigodama očigledno je uživao. Sa posebnim zadovoljstvom bi izišao na pozornicu i svaki put pozdrav počinjao istim riječima: "Draga braćo i sestre, poštovani Gosti". Nikad nije govorio mnogo, ali to što je rekao bilo je tečno, od srca, za svaku prigodu prilagođeno. U tim prilikama i sam je bio elegantno obučen i sa obavezanim čizmama na nogama koje su mu besprijeckorno stajale.

U privatnom životu Stipan je bio vrstan poljodjelac sa velikim prinosima. Kao veliki suradnik Zadruga bio je i u

upravnim organima te institucije. Kada je na jednom skupu direktor početkom šezdesetih godina, rješavajući problem žita, rekao da će se morati sipati i u veliku salu Hrvatskog doma, bač Stipan je ustao i energično rekao: "Ako se bude sipalo i u salu 'Petefi Šandora' i u salu 'Laza Kostić' onda može i u Hrvatski dom. Ali ako ne tamo, ne može ni kod nas. Završimo razgovor o tome!" Problem je riješen tako što je Aerodrom ustupio skladišta za smještaj krušnoga žita. Stupajući na dužnost predsjednika, Stipan Kalčan se već na samom početku susretao s problemima.

Pošto je u zgradi dvije tri godine bila vojska, sve je to bilo zapušteno te je trebalo poduzeti velike radove oko obnove. Imenuje se domaćin Društva, a njegov zadatak bio je obnoviti zgradu. Sva sredstva su ulagana u obnovu zgrade. To je trajalo dok god zgrada nije dovedena u stanje prikladno društvenom rangu i ugledu. Uveden je red održavanja sjednica Upravnog odbora i to jednom mjesečno u prvoj nedjelji.

Za sve članove uvedene su nove pristupnice članstva. Ubrzano se radilo na obnavljanju rada sekcija u Društvu. Tako je već 5. 08. 1945. podnešen izvještaj o radu Pjevačkog zbora i Diletantske sekcije.

Na sjednici održanoj 2. 12. 1945. godine donešena je odluka da se slika Grga Vukovića skine sa osnivačkog tablona.

Tada su već radile sve sekcije i neki od njih imaju već javne nastupe.

Na redovnoj sjednici Upravnog odbora od 2. 05. 1948. primljena je i prihvaćena odluka Izvršnog odbora Skupštine općine da se zgrada Društva ustupi državi FNRJ i da za nju država daje zgradu Pivare "Avala" Društvu u trajno vlasništvo. U stari dom je par godina bio smješten školski internat, zatim obitelj Maširević. Pošto je novodobivena zgrada bila nefunkcionalna, pristupa se obnovi udarničkim radom. Istovremeno se pristupilo prikupljanju dobrovoljnih priloga za obnovu novog Doma. Preseljenje je bilo iznenadno i već na sjednici Upravnog odbora od 3. 10. 1948. podnijet je izvještaj da je ono i izvršeno.

Na sjednici 12. 12. 1948. Stipan Kalčan i tajnik Stipan Periškić ovlašćeni su kao potpisnici u ime Društva za razmjenu zgrada.

Možda je interesantan podatak da je te godine u susjedstvu našeg doma dovršena i zgrada doma Armije.

Na redovnoj sjednici Upravnog odbora od 24. 04. 1949. donešena je odluka da se dotadašnji naziv Društva zamijeni novim nazivom: Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo "Vladimir Nazor" u Somboru.

Ovaj prikaz mogao bi biti mnogo opširniji jer je rad Društva bio vrlo aktivan: Naš bač Stipan bio je predsjednik još punih deset godina. Zgrada doma je periodično dovođena u zamišljenu funkciju. Sekcije Društva su polako prerastale u polu-profesionalne. Dovoljno govori podatak da je naša baletna sekcija bila jedina u gradu.

Početkom 1960. godine naš novi predsjednik Društva poslije Stipana Kalčana postaje dr. Mato Škrabalo. Stipan i dalje ostaje u Upravi Društva.

Bač Stipan je izgubio život nesretnim slučajem pred kapijom svoga salaša 30. 07. 1971. Na sprovodu Stipana Kalčana bilo je mnoštvo članova našeg Društva, a od pokojnika se oprostio Stipan Periškić.

Franjo Krajniger